

VIDUSLAIKU LATVIJAS ROTKAĻI UN VIŅU DARBA PAŅĒMIENI



Svarāne D.
*Pētījumi Latvijas seno metālu tehnoloģijā
11.–17. gadsimts*
Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds,
2013. 82 lpp.

2013. g. sākumā publicēta arheoloģes un arī rotu kalējas Dagnijas Svarānes grāmata „Pētījumi Latvijas seno metālu tehnoloģijā. 11.–17. gadsimts”. Tā veltīta viduslaiku Latvijas metālapstrādes jautājumiem.¹ Grāmatu, iezīmējot pētījuma problemātikas lauku, ievada *Dr. Andra Caunes* priekšvārds. Tā veidota gan kā autore iepriekš publicēto rakstu, gan kā par jaunu veidoto nodaļu apkopojums. No jauna uzrakstītas nodaļas, kurās iztirzāti ar pētāmo tēmu saistītie historiogrāfijas jautājumi un analizētas Mežotnes pilskalna lejamās veidnes. Jūkami papildināta ir nodaļa par Libagu Sāraju kapulauka zobeniem, kura sākotnēji publicēta kā raksts angļu valodā.² Pārējās nodaļas ir pārstrādātas un papildinātas gan saturiski, gan ilustratīvi, īpaši teksti par Rīgas viduslaiku lejamajām veidnēm un tautsijas tehnikas pielietojumu un izplatību Latvijā.

Kopumā grāmatas saturs dalāms trijos blokos.

Pirmajā no blokiem — sešās nodaļās — iztirzāti jautājumi par darbarīkiem, kas saistīti ar krāsainā metāla liešanu. Analizētas Latvijā atrastās akmens, metāla veidnes un pat viena koka lejamā veidne, kā arī šais veidnēs atlietie priekšmeti. Gan pētnieku, gan arī praktizējošo rotkaļu vidē nereti ir diskutēts, kāpēc gan tik ļoti reti atrasti veidnēm atbilstoši tajās lietie priekšmeti. D. Svarāne dod skaidrojumu: veidnes vairāk bijušas domātas alvas liešanai, bet alvas priekšmeti pakļauti t.s. alvas mērim. Alva pie zemām gaisa temperatūrām iznīkst, un Latvijā tādas temperatūras nav retas. D. Svarāne dod mūsdienu rotkaļiem savā rotu kalējas praksē pārbaudītus ieteikumus, kā un no kāda akmens vislabāk darināt lejamu veidņu atdarinājumus un kā šais atdarinājumus liet

alvas un alvas–svina kausējuma izstrādājumus.

Nodaļās par tīģeļiem interesantākais ir to savdabīga, maz zināmā un pagaidām maz pētīta paveida — kupeļu — apraksts. Autore norāda, ka 65 veselajos un fragmentārajos kupeļos, kas atrasti Rīgā, Rīdzenes upes aizbērtajā gultnē, juvelieri dārgmetālus ir attīrījuši no piejaukumiem vai ligatūras un tādējādi padarījuši tos vērtīgākus. Savus secinājumus pētniece pamato ar kupeļos atrasto metāla pilienu ķīmisko analīzi. D. Svarāne norāda gan uz Latvijas viduslaiku rotkaļu lietotā sudraba augsto provi, gan sniedz datus par vecākajām rakstītājām ziņām par dārgmetālu kontroli, kas Rīgā attiecas jau uz 14.gs.

Otrajā blokā ietilpst nodaļa, kas veltīta vēlā dzelzs laikmeta krāsainā metāla izejmateriāliem — lielām vara plāksnēm un bronzas stienīšiem. Šai nodaļā rasts skaidrojums iemeslam, kāpēc gan Latvijā, gan Rietumeiropā un Ziemeļeiropā visbiežāk sastopamā bronza ir ar cinka leģējumu, tātad faktiski — misiņš. Izrādās, tas saistāms ar senatnē izplatīto misiņa ražošanas veidu — tika sakausēta kopā vara un cinka rūda.

Trešais bloks veltīts tausijas tehnikā sudrabortām dzelzs senlietām. Tajā ieskaitāmas piecas nodaļas, kurās analizēta virkne atšķirīgu senlietu grupu — smalki izstrādātas un ornamentētas dzelzs rotas lietas, zirglietu un jostu apkalumi, siksnu sadalītāji, pieši un zobenu rokturi. Autore ir identificējusi, atšifrējusi un aprakstījusi šo kādreiz Baltijā plaši izmantoto, bet vēlāk aizmirsto sudrabošanas tehnoloģiju.

Tausijas tehnikā sudrabortu dzelzs senlietu Latvijā nav daudz. Tas izskaidrojams gan ar dzelzs sliktu saglabāšanos, gan arī dzelzs senlietu dedzināšanu kuršu ugunskaļos. Ja pētnieka rokās nonāk dzelzs senlieta, kurā vērojamas iegravētas tausijas gropes un piekusušas baltmetāla pilītes, ir pamats secinājumam, ka priekšmets senatnē bijis krāšņi rotāts ar sudrabu. Autorei ir izdevies rekonstruēt daudzu siksnu apkalumu kādreizējo or-

namentu, tādā veidā paplašinot priekšstatus ne tikai par agrāko tehnisko varēšanu, bet arī sava laika māksliniecisko gaumi un izpratni.

Nodaļā par Talsu Vilkumuižas ezerā atrastajiem zirglietu apkalumiem un siksnu sadalītājiem augstu vērtējama kuršu kara zirga seglojuma rekonstrukcija. D. Svarāne apzinājusi 76 lielos vairogveida sudrabortu siksnu sadalītājus, kas ļauj nonākt pie secinājuma, ka kuršu karotāju turīgākajai daļai bija tendence vienādot savu kara zirgu seglojumu. Interesi piesaista nodaļa par piešiem, kuri Latvijas arheoloģiskajā materiālā līdz šim ir maz iztīrāti.

Nodaļā par Lībagu Sāraju kapulauka sudrabortajiem dzelzs zobeniem aprakstīta zobena roktura uzbūve un sniegti greznāk rotāto rokturu attēli. Izceļams kāds Sāraju kapulauka savrupatradums — zobens ar tā roktura seglveida pogu. Šis zobens pirms dažiem gadiem Muzeju nakts pasākuma laikā tika nozagts un tādējādi turpmākajai pētniecībai varētu būt zudis, tāpēc nozīmīgi ir iepriekš gūtie un tagad dotie zobena precīzie izmēri un zobena roktura fotoattēls.

Grāmata bagātīgi ilustrēta gan ar fotoattēliem, gan zīmējumiem. Māksliniece Aiga Ivbule ir veikusi lielu darbu, zīmējumos detalizēti atveidojot senās zirglietas un zobenu rokturus. Jautājums — cik tad liels darbs bija jāiegulda šī virtuozī smalkā ornamenta iekalšanai metālā? Nav šaubu, ka zobens ar šādu smalki izstrādātu rokturi bija ļoti dārgs.

D. Svarānes pētījuma nozīmi jūtami palielina metāla ķīmiskās analīzes, kas gan ar atomu absorbcijas, gan rentgena fluorescences metodēm veiktas Zviedrijā un Latvijā. Pētījums pieskaitāms starpdisciplinārajiem — tas attiecas gan uz specifiski arheoloģiskajām, gan metālapstrādes, gan vēstures un mākslas vēstures jomām, ko vēl papildina D. Svarānes kā praktizējošas rotu kalējas personīgā pieredze.

D. Svarānes grāmatai nav zinātniskā (–o) recenzenta (–u), līdz ar to atbilstoši pastāvošiem Latvijas Republikas noteikumiem

grāmata nav uzlūkojama par monogrāfiju. Tomēr, ja tā nav monogrāfija, tad kas tā ir? D. Svarānes pētījuma raksturs ir tik specifisks, ka Latvijas zinātniskajā vidē nav tāda akadēmiska līmeņa speciālista, kas atbilstoši varētu izvērtēt pētījuma niansas. Protams, varbūt varētu pārnest, ka grāmatu vajadzēja tulkot kādā lielajā pasaules valodā. Tad arī recenzenta piesaiste varētu būt risināma un D. Svarānes grāmata Latvijas noteikumu kontekstā būtu pilntiesīga monogrāfija, taču kas ir svarīgāks zinātnes virzībai: recenzenta piesaiste vai tomēr grāmatas saturs?

D. Svarānes monogrāfijā (un tomēr monogrāfijā) apvienoti ilgākā laika posmā, dažādos izdevumos, ar dažādu nolūku, katra izdevuma specifikai un noteikumiem atbilstoši raksti. Šī dažādā materiāla apvienošana sintētiskā un vienotā pētījumā nav bijis vienkāršs uzdevums; vietumis tas tā arī nav atrisināts. Lasītājs uzzina daudzas konkrētas detaļas, bet vai tās ir raksturīgas visai Latvijai noteiktā laika posmā vai ir atbilstīgas tikai atsevišķam arheoloģijas piemineklim vai kā-

dam konkrētam rajonam, tā arī paliek nenoskaidrots. Monogrāfija varētu būt interesanta praktizējošiem rotkaļiem, tomēr vai viņiem visiem būs saprotams grāmatas samērā sausi zinātniskais, vietumis deskriptīvais teksts, to atkal parādīs tikai laiks.

Savā pētnieciskajā darbībā D. Svarāne virzās pa patstāvīgu ceļu un atliek šai ceļā viņai novēlēt labu veiksmi, zinošus recenzentus un izteikt novēlējumu turpināt, paplašināt un konkretizēt savus pētījumus.

Avoti

- ¹ Svarāne D. *Pētījumi Latvijas seno metālu tehnoloģijā. 11.–17. gadsimts*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2013. 82 lpp.
- ² Svarāne D. The Use of Inlay Technique in the Production of Medieval Couronian and Semigallian Military Equipment, 12th to 14th Century. *Weapons, Weaponry and Man*. Klaipēda, 2007. P. 368–376.

Juris Urtāns